

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-5-2>

УДК 330.31:001.8

Смесова В.Л.

доктор економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Smiesova Viktoriia

Ukrainian State University of Chemical Technology

ДІАЛЕКТИКА ТА ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто проблему формування методологічної бази для дослідження системи відтворення економічних відносин. На основі аналізу поглядів науковців у сфері методології наукових досліджень обґрунтовано переваги застосування діалектики як інструмента пізнання рушійних сил функціонування й розвитку цієї системи, а також її внутрішніх протиріч, переходу від поступових кількісних до стрімких якісних змін. Розкрито потенціал об'єктивного та суб'єктивного підходів як основи для розуміння взаємодії економічних інтересів. Виявлено методологічні можливості застосування еволюційного підходу до дослідження системи відтворення економічних відносин та її змін у динаміці, а також виявлення причинно-наслідкових зв'язків між розвитком потреб, продуктивних сил, технологій в економічній системі.

Ключові слова: відтворення, діалектика, еволюційний підхід, економічна система, економічні відносини, інтереси, методологія.

Постановка проблеми. Розвиток продуктивних сил, потреб та економічних інтересів у суспільстві, трансформація форм власності обумовлюють зміни в системі відтворення економічних відносин. Останні викликані змінами у внутрішньому й зовнішньому по відношенню до цієї системи середовищі та стосуються як соціально-економічних, так і інституційних умов,

які обумовлюють економічні взаємодії суб'єктів. Відповідно, однією з нагальних потреб економічної науки стає пошук адекватних методологічних підходів до дослідження цієї системи. Особливо це є важливим у зв'язку з активними змінами, які відбуваються у теорії та методології сучасних економічних досліджень, наукового дискурсу, який розгорнувся серед вчених-

економістів та породив формування відповідної логіки наукового мислення у сфері аналізу економічних явищ, процесів та систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософи та економісти приділяли значну увагу методології дослідження економічних явищ і процесів. У працях Г.В.Ф. Гегеля, К. Маркса, Ф. Енгельса, Й.А. Шумпетера закладено основні принципи діалектики та еволюційного підходу, виявлено закони, яким підпорядковується розвиток суспільства, економічних явищ та процесів [1–3]. Сучасні науковці здійснили внесок у розвиток методології дослідження економічних систем. Зокрема, М. Зверяков, М. Уперенко, Л. Жданова проводили аналіз методологічних підходів до аналізу економічної системи та системи економічних відносин в Україні в умовах трансформації та прогресивних інституційних змін, досліджували переваги й слабкі місця інституційної парадигми економічного мислення та зміну пріоритетів наукового аналізу [4]. Це дало змогу науковцям розробити прогнози, сценарії, моделі розвитку економіки України в умовах, які склались на сучасному етапі, виявити системні й міжсистемні зв'язки соціальної, економічної та інституціональної складових частин її розвитку. Одночасно вченими-економістами недостатньо уваги приділялося пошуку методології дослідження системи економічних відносин та процесу їх відтворення, а також методологічних підходів до дослідження економічних інтересів як форми прояву економічних відносин у суспільстві, протиріч, які виникають у межах відтворення економічних відносин. З огляду на це виникає потреба формування адекватної методологічної бази для аналізу цієї системи, насамперед всезагальних підходів до пізнання рушійних сил її розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування методологічного потенціалу діалектики та еволюційного підходу до аналізу системи відтворення економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. З філософської точки зору діалектика, по-перше, встановлює співвідношення, взаємозв'язки між суб'єктивним та об'єктивним, емпірикою і апіорністю, по-друге, виступає концепцією дослідження розвитку явищ і процесів [5]. М. Зверяков зауважує, що діалектика виступає «вищим способом теоретичного освоєння дійсності», оскільки цей підхід є основою, з одного боку, для пізнання, а з іншого боку, для розвитку об'єктивної дійсності [4, с. 19]. Саме тому діалектичні закони Г.В.Ф. Гегеля, матеріалістична діалектика К. Маркса та Ф. Енгельса вважаються основоположними підходами до розуміння розвитку економічних явищ і процесів, першопричини їх руху та змін у сучасній науці. Так, Г.В.Ф. Гегель виявив, що будь-яке явище змінюється, на основі поступового нагромадження кількісних змін у певний момент зміни набувають якісної форми, що обумовлює розвиток цього явища. Внутрішньою рушійною силою розвитку філософ бачить суперечність, яка «рухає світом», забезпечує саморух явищ і процесів, виступає джерелом для життя [1]. Отже, у

суперечностях та їх подолання закладено внутрішній, отже, вбудований потенціал руху й розвитку.

У діалектичному матеріалізмі К. Маркса і Ф. Енгельса суспільний розвиток і розвиток економічних явищ постають як результат діючих внутрішніх протиріч. В одному явищі одночасно співіснують протилежності, тому явища виступають єдністю цих протилежностей, існують через їх взаємне проникнення та взаємне заперечення. Взаємодія сторін або елементів явища як єдиного цілого виявляється через боротьбу протилежностей, яка стає першоосновою для змін і розвитку цього явища та протиріччя. Отже, діалектичною основою розвитку й саморуху визнається взаємодія протиріч, а основними діалектичними законами, яким підпорядковується розвиток, є закон «перетворення кількості і якості» (на основі «взаємного проникнення»), взаємопереходу один в одного різнополярних фактично протилежностей), закон заперечення заперечення (забезпечення «розвитку шляхом протиріччя»), а також спіральної форми розвитку [2, с. 343]. Отже, діалектичний підхід дає змогу виявити протиріччя, закладені в систему економічних відносин, і розглядати протиріччя як внутрішнє джерело і основний принцип руху і розвитку. Виявлення суті і розгортання протиріч між продуктивними силами та економічними відносинами є основою для розуміння руху і розвитку економічних відносин у нерозривному зв'язку з розвитком ресурсів, технологій, рухом продуктів і доходів, а також для обґрунтування шляхів їх розвитку – еволюційного та революційного. Одночасно, виходячи з наслідків діалектичної взаємодії причини і дії, розв'язання цього протиріччя формує основу для подальшого відновлення, змін і розвитку продуктивних сил та економічних відносин на новому рівні.

Виходячи з принципів діалектики, накопичення змін, які відбуваються в ресурсах, технологіях, у самій людині в процесі її розвитку як продуктивної сили, «підштовхує» економічні відносини до змін та призводить до загострення їх протиріччя з продуктивними силами. Однак це виявляється також в розвитку протиріч інтересів суб'єктів щодо привласнення ресурсів, засобів виробництва, продуктів, і, звичайно ж, доходів, які врегульовуються на основі безпосередньої взаємодії суб'єктів і погодження ними рівня економічної вигоди (користі) від даних відносин. Як зазначають науковці, у даному протиріччі закладений підхід до розвитку взаємодій інтересів, який відбувається на основі переходу «кількісних змін <...> інтересів у якісні, перерву поступовості, повторення на вищій основі деяких рис взаємодії» [6, с. 43]. Отже, через подолання протиріч інтересів забезпечуються подальше відтворення й розвиток економічних відносин, тому саме діалектика дає змогу встановити сутність явищ, законів руху й розвитку економічних відносин та економічних інтересів, їх форм прояву, взаємозв'язків і розвитку: від нижчого до вищого, від старого до нового, від кількісного до якісного [5], виявити зміни в процесі відтворення економічних відносин та їх історичний поступ від одного

якісного стану до іншого, адже «речі і явища є те, чим вони стають в процесі розвитку, і в них, як тенденція, закладено їх майбутнє, те, чим вони стануть. У цьому сенсі теорія пізнання розглядається діалектикою як узагальнена історія пізнання» [6, с. 43].

Розуміння сутності та закономірностей розв'язання зазначених протиріч у сучасній економічній системі є не менш важливим з огляду на те, що процеси, які розглядали марксистки, значно ускладнилися, а економічні явища набули більш широкого змісту. Йдеться про превалювання у сучасній економічній системі приватної власності на фоні зменшення частки суспільної, значне розширення попередніх і появу нових форм взаємозв'язків, якісні зміни в технологічному способі виробництва, розвиток інформації, науки, що приводить до появи нових потреб або зміни їх якості, виникнення нових способів реалізації інтересів, отже, до поглиблення старих і появи нових протиріч. Крім того, підхід К. Маркса обмежується тільки сферою матеріальних відносин, ігноруючи відносини у невиробничій сфері, які чинять також суттєвий вплив на розвиток економічної системи, обумовлюють рівень розвитку продуктивних сил через освіту, науку, охорону здоров'я, є сферою розвитку інформаційних технологій тощо, тому необхідно виходити з усього різноманіття економічних відносин, їх форм та елементів, аналізуючи діалектику їх розвитку.

Одночасно розвиток економічних відносин та економічних інтересів відбувається на фоні економічних криз, проявів нестабільності, невизначеності в економічній системі, інших економічних, соціальних та політичних потрясінь, які також накладають відбиток на їх зміни. Крім того, значний вплив на їх розвиток чинять зміни інституційних норм і правил, які можуть стимулювати або навпаки, стримувати, відтворення економічних відносин, обмежувати ступінь реалізації інтересів суб'єктів. Тим самим формується протиріччя між формами економічних відносин та економічних інтересів, закріплених інституційними нормами, та рівнем розвитку продуктивних сил, розуміння сутності та механізмів погодження якого є можливим на основі діалектичних принципів пізнання. Реалізація зазначеного підходу дає змогу розкрити умови, за яких виникають, розвиваються, трансформуються економічні відносини та економічні інтереси, виявити чинники, які обумовлюють їх незмінність, нерозвиненість або деградацію, встановити особливості діалектичного розвитку форм реалізації інтересів: від передумов їх формування до етапів коригування й повного відмирання. Одночасно розвиток може бути детермінований запровадженням нових комбінацій факторів виробництва, тобто якісними перетвореннями, які через «творче руйнування» приводять до прогресу в продуктивних силах, способів виробництва та його організації, появи нових продуктів і технологій, механізм дії якого було розкрито Й.А. Шумпетером [3]. Такі революційні перетворення відбуваються через боротьбу старого й нового, заперечення (відсікання) попередніх форм і способів вироб-

ництва, якісні зміни та розвиток, тобто підпорядковуються принципам і законам діалектики.

Ще однією надзвичайно важливою особливістю матеріалістичної діалектики є об'єктивний і суб'єктивний підходи до розуміння економічних явищ і процесів. Згідно з принципами діалектичного матеріалізму рух матерії відбувається у двох взаємопов'язаних і взаємоперехідних формах, а саме в об'єктивній (матеріальна форма) та суб'єктивній реальності (суб'єктивна форми). В об'єктивній діалектиці явища існують у просторі і часі, а розвиток, зміна форм явищ відбуваються незалежно від свідомості людини. З іншого боку, суб'єктивна діалектика похідна від суб'єкта та його дій і виявляє, як явища й процеси, їх рух і розвиток відображаються у свідомості людини. Крім того, суб'єктивне будується на основі взаємодії людини з іншими людьми у тих чи інших історичних умовах, тому ці взаємодії, отже, відносини людей реалізуються відповідно до даних історичних умов розвитку господарства та через їх усвідомлене сприйняття об'єктивної реальності, уявлення фактів і явищ у їх внутрішньому зв'язку (діалектично) [4, с. 19].

Відповідно, саме ці підходи використовуються науковцями для пізнання діалектичної взаємодії людей в економічній системі. Основоположним фактом є те, що люди народжуються, задовольняють свої матеріальні потреби й розвиваються як соціалізовані та духовні особистості через виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів у взаємодії з іншими учасниками цих процесів, тобто через економічні відносини; у межах наявних суспільних інститутів. Отже, на основі цих підходів відкриваються можливості для обґрунтування системи зв'язків і співвідношень між економічними відносинами, економічними інтересами та інститутами. Отже, в одному контексті економічні відносини розглядаються як об'єктивно надані, сформовані суспільством, відповідно до соціально-економічних умов, які історично склалися в економічній системі, або, як підкреслює М. Зверяков, як «об'єктивна реальність», яка утворює базис усіх суспільних відносин [4, с. 16, 22]. Саме об'єктивний порядок економічних відносин виявляється в об'єктивних економічних інтересах як поверхневих проявах об'єктивних економічних законів; об'єктивній необхідності задоволення потреб людей; формах прояву об'єктивності економічних відносин; «вимогах і стимулах до певних дій» та одночасно «об'єктивній необхідності та історичній доцільності дій суб'єктів» [7, с. 456]. Отже, виступаючи формою прояву об'єктивних економічних відносин, віддзеркалюючи наявні суспільно-економічні умови, спосіб виробництва, рівень розвитку продуктивних сил, наявні форми реалізації власності у суспільстві, інтереси також отримують об'єктивно-економічний зміст.

З іншого боку, економічні відносини також розглядаються як відносини, які виникають між суб'єктами у всіх сферах відтворення, та як елемент (форма) суб'єктивного простору, як взаємодії, через які відбувається перетворення людини в економічного суб'єкта.

Відповідно, економічні інтереси в такому ракурсі розглядаються науковцями через суб'єктивний підхід та відображають усвідомлення суб'єктом потреб і засобів їх задоволення, наявних в об'єктивній реальності, які система задає суб'єкту як засіб власного відтворення й розвитку. Отже, застосування суб'єктивного підходу дає змогу виявити в процесі аналізу конкретні економічні форми та прояви, спрямованість суб'єктивних до певних відносин та зв'язків, які дають можливість отримати їм економічну вигоду або корисний ефект, підвищити добробут і соціально-економічне положення та, відповідно, реалізувати основоположну економічну мету, якою є задоволення потреб суб'єктивних та забезпечення їх нормального функціонування й розвитку, їх життєдіяльності, тобто самовідтворення [7].

Однак, з огляду на принципи діалектики суб'єктивне та об'єктивне не стикаються, не протистоять одне одному, а переходять одне в одне, тому через їх взаємодію відкриваються можливості для розуміння того, як на поверхні економіки проявляється основне економічне протиріччя, на основі чого відбувається розвиток в економічній системі, як і на яких засадах формуються й погоджуються протиріччя інтересів суб'єктивних, як самі суб'єкти чинять вплив на розвиток продуктивних сил і виробничих відносин, конституують загострення протиріч між ними.

Як зазначає Д. Левченко, інтереси виступають тією ланкою, «яка опосередковує взаємодію діалектичних суперечностей – неперервності та дискретності» розвитку, оскільки саме економічні інтереси дають імпульси для об'єктивних економічних суперечностей та прогресу економічної системи і самих інтересів [8, с. 457]. Отже, на думку науковців [9], на основі поєднання двох підходів, а саме об'єктивної і суб'єктивної діалектики, відкриваються найбільші перспективи для формування цілісного й системного уявлення щодо тих внутрішніх механізмів, зовнішніх форм прояву і сил, які упорядковують взаємодію інтересів суб'єктивних та детермінують їх розвиток, а також подальше відновлення й розвиток економічних відносин. В процесі взаємозв'язку, взаємодії та взаємореалізації інтересів досягається їх єдність, отже, «єдність їх об'єктивного і суб'єктивного початків» [9, с. 164], яка виражає перехід об'єктивного в суб'єктивне та одночасно суб'єктивного в об'єктивне [9, с. 7], а також відображає досягнення стану, за якого економічна система продовжує функціонувати й розвиватися у часі і просторі.

Одночасно одним зі значущих методологічних підходів до аналізу економічних відносин та економічних інтересів, який тісно пов'язаний із діалектикою, є еволюційний підхід. Цей методологічний підхід дає змогу проаналізувати явища й процеси щодо їх незворотних і спрямованих еволюційних змін, а також їх руху із вихідного до нового стану, тобто їх пізнання в процесі динаміки змін і розвитку. В економічній науці розвиток цього підходу пов'язують перш за все зі здобутками К. Маркса та Й.А. Шумпетера. Зокрема, у К. Маркса еволюційний підхід застосовано в концепції суспільного розвитку. Останній постає як

лінійний висхідний тренд, який відображає рух суспільства від однієї формації до іншої, більш прогресивної. З іншого боку, історичні та еволюційні положення щодо суспільного розвитку переплітаються з ідеологічними, переростають у «класову боротьбу в історії» за більш вигідне соціально-економічне положення й реалізацію інтересів, що не дало змогу вченому виявити багатолінійність суспільного розвитку й надало певної обмеженості його еволюційній методології. Перехід суспільства та економічних відносин на якісно новий рівень (та, відповідно, нову формацію) в результаті змін продуктивних сил у підході К. Маркса відбувається на основі кардинально-революційних дій. Й.А. Шумпетер використовує основи еволюційної методології у своїй теорії економічного розвитку та виявляє глибоке переконання, що суспільний розвиток обумовлюється інноваційними змінами як у факторах виробництва, методах виробництва, способах його організації, продукті, так і в поведінці суб'єктивних новаторів та інших елементах економічної системи [3]. Вчений вбудовує в еволюційну конструкцію зміни в людському факторі, революційні елементи «творчого руйнування», що дає змогу більш повно розкрити картину економічного розвитку. Елементи еволюціонізму використовує соціолог Е. Дюркгейм, який представив розвиток суспільства через еволюційні зміни у суспільному поділі праці та ускладненні системи соціальних зв'язків і взаємодій. Розвиток суспільства – це результат еволюційних процесів, що зумовлюють рух від механічної солідарності (без поділу праці) до органічної солідарності, заснованої на його поглибленні в процесі взаємодії суб'єктивних. Цей процес упорядковується на основі закріплених зразків поведінки, традицій, соціальних норм і цінностей, моральних принципів, що робить ці взаємодії стійкими.

Базуючись на теорії інноваційного розвитку, Й.А. Шумпетера, Р. Нельсон та С. Вінтер побудували власну еволюційну теорію, згідно з якою імпульс до змін дають самі економічні суб'єкти на основі формування ustalених правил, стереотипів і відтворюваних зразків поведінки суб'єктивних економічних відносин («рутин») та їх поступової заміни під впливом технологічних змін. Отже, переконуємося в тому, що застосування еволюційної методології відкриває значні можливості як для аналізу суспільного розвитку, так і для аналізу змін в економічних взаємодіях та інтересах суб'єктивних у динаміці. У цьому аспекті еволюційний підхід разом із діалектикою є найбільш прийнятним для дослідження еволюції економічних відносин та економічних інтересів на основі якісних змін у продуктивних силах, технологіях, способі виробництва та його організації, а також інших нововведень. Саме тому сучасні вчені-економісти звертаються до цього методологічного підходу під час проведення аналізу еволюції економічних систем та економічної динаміки, дослідження змін у стереотипах і принципах економічної поведінки суб'єктивних, їх економічного вибору, еволюції економічних відносин та економічних інтересів суб'єктивних.

Отже, досліджуючи зміни економічних відносин та економічних інтересів на засадах еволюційного підходу, який доповнює діалектику, встановлюються передумови (джерело) їх розвитку, внутрішні протилежності й протиріччя, а також результати погодження протиріч, які обумовлюють якісні зміни й поступ економічних відносин та економічних інтересів. Йдеться перш за все про виявлення причинно-наслідкових зв'язків між розвитком потреб, продуктивних сил, технологій в економічній системі та поступовими змінами на цій основі відносин власності, а також організаційно-економічних і техніко-економічних відносин. Далі йдеться про конкретизацію внутрішніх діалектичних протиріч, які формуються на цій основі, та про наслідки їх розв'язання, тобто про формування нового стану (якості) економічних відносин та економічних інтересів суб'єктів і перехід їх суперечностей на новий рівень, який стає їх новою реальною дійсністю.

Крім того, як ми впевнилися, еволюційний підхід концентрує увагу також на поступових змінах, які відбуваються в економічній поведінці, «рутинах», нормах і правилах економічних взаємодій, тобто в інститутах, які зумовлюють відповідні еволюційні зміни в економічних відносинах та інтересах суб'єктів, відмову від їх неефективних та закріплення їх нових форм [3]. Отже, через еволюційний підхід виявляються не тільки причинно-наслідкові зв'язки всередині конструкції «економічні відносини – економічні інтереси», але й зв'язки між цією конструкцією та всією економічною системою (іншими її елементами). Відповідно, виходять на поверхню протиріччя між ними, конкретизуються кількісні та якісні зміни, які їх обумовлюють, а також наслідки еволюційних змін для цієї системи.

Одночасно розгляд економічних відносин та економічних інтересів на основі еволюційного підходу дає нам можливість розкрити їх зміни у динаміці, виявити, як відбувається розвиток у процесі їх відтворення. З огляду на те, що еволюція – це послідовність переходів в ієрархії структур та механізмів зростаючої складності, відтворення економічних відносин у контексті еволюції у динаміці постає як процес, що розвивається

на основі поступового коригування й модифікації економічних взаємодій, відмирання старого та імплантації нового з плином часу, переходу до нового якісного стану, для якого є характерними ускладнення та диференціація взаємодій. Особливої актуальності це набуває у сучасній економічній системі, для якої характерні інтенсивні економічні зміни, впровадження нових форм взаємозв'язків, нових об'єктів власності, сфер та інструментів привласнення-відчуження і, відповідно, нових сфер і форм реалізації економічних інтересів, нових інститутів, важелів і механізмів активізації економічних взаємозв'язків, тому через цей методологічний прийом розкриваються можливості розширення меж економічного аналізу предмета дослідження.

Висновки. Отже, перевагою застосування діалектики та еволюційного підходу в контексті аналізу предмета дослідження є їх відповідність принципам системного розвитку, який дає змогу розглядати розвиток економічних відносин та економічних інтересів в єдності з загальним розвитком економічної системи та її трансформаціями; історизму, що виявляє історичні закономірності розвитку економічних відносин та економічних інтересів, їх історично-нагромаджені форми й шляхи розвитку; універсалізму, який підпорядковує еволюційний рух економічних відносин та взаємодію економічних інтересів логіці причинно-наслідкових зв'язків і просторово-часової реальності; кореляції, який дає змогу узгоджувати їх еволюцію з наявними й майбутніми взаємозв'язками і взаємодіями суб'єктів; фундаменталізму, який розкриває відповідність їх еволюції природі універсальної картини світу, їх конформізм реальній дійсності; суперечливості, який дає змогу виявити протиріччя, закладені в системі економічних відносин, а також потенціал розвитку системи відтворення економічних відносин через їх подолання та формування нового якісного стану цієї системи на такій основі.

На основі зазначених підходів формується уявлення про характер взаємозв'язків, які утворюються в процесі відтворення економічних відносин і взаємодії економічних інтересів, змін та розвитку цього процесу, впливу на нього змін в економічній системі та її елементах.

Список літератури:

1. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук : в 3 т. Т. 3 : Философия духа. Москва : Мысль, 1977. 471 с.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1961. Т. 20. 827 с.
3. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития Москва : Прогресс, 1982, препринт: Директмедиа Паблшинг, 2008. 355 с.
4. Зверьяков М., Уперенко М. та ін. Теоретичні і методологічні основи дослідження економічних відносин в Україні в умовах інтеграції в глобальний процес розвитку : монографія. Одеса : Атлант, 2016. 389 с.
5. Поппер К.Р. Что такое диалектика? *Вопросы философии*. 1995. № 1. С. 118–138.
6. Белкина Н., Слав П. Научные основы исследования экономических интересов. *Челябинский гуманитарий*. 2011. № 1(14). С. 35–46.
7. Смесова В., Пилипенко Г. Генеза методологічних підходів у дослідженні взаємодії економічних інтересів. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2019. № 1. С. 37–52.
8. Левченко Д. Проблеми встановлення сутності категорії «інтерес». *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 455–461.
9. Здравомыслов А. Потребности, интересы, ценности. Москва : Политиздат, 1986. 223 с.

References:

1. Gegel G.V.F. (1977) *Entsiklopediya filosofskikh nauk* [Encyclopedia of Philosophical Sciences]: v 3 t. Vol. 3: Filosofiya duha. M.: Myisl. (in Russian)
2. Marks K., Engels F. (1961) *Sochineniya* [Oeuvre], izd. 2. M.: Gos. izd-vo polit. lit. Vol. 20. (in Russian)
3. Shumpeter Y.A. (1982) *Teoriya ekonomicheskogo rozvitiya* [Economic development theory]. M.: Progress. (in Russian)
4. Zvyeryakov M., Uperenko M. ta in. (2016) *Teorety'chni i metodologichni osnovy' doslidzhennya ekonomichny'x vidnosy'n v Ukrayini v umovax integraciyi v global'ny'j proces rozvy'tku* [Theoretical and methodological bases of research of economic relations in Ukraine in the conditions of integration into the global process of development]: monografiya. Odesa: Atlant. (in Ukrainian)
5. Popper K.R. (1995) Chto takoe dialektika? [What is dialectics?]. *Voprosy filosofii*, no. 1, pp. 118–138.
6. Belkina N., Slav P. (2011) Nauchnyie osnovy i issledovaniya ekonomicheskikh interesov [Scientific basis for the study of economic interests]. *Chelyabinskiy gumanitariy*, no. 1(14), pp. 35–46. (in Russian)
7. Smiesova V., Py'ly'penko G. (2019) G'eneza metodologichny'x pidxidiv u doslidzhenni vzayemodiyi ekonomichny'x interesiv [The genesis of methodological approaches among pre-existing relations of economic interests]. *Ekonomichny'j visny'k Nacional'nogo girny'chogo universy'tetu*, no 1, pp. 37–52. (in Ukrainian)
8. Levchenko D. (2011) Problemy' vstanovleniya sutnosti kategoriyi "interes" [Problems of establishing the essence of the category "interest"]. *Aktual'ni problemy' derzhavy' i prava*, vol. 60, pp. 455–461. (in Ukrainian)
9. Zdravomyislov A. (1986) Potrebnosti, interesy, tsennosti [Needs, interests, values]. M.: Politizdat. (in Russian)

ДИАЛЕКТИКА И ЭВОЛЮЦИОННЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ИССЛЕДОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВОСПРОИЗВОДСТВА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассмотрена проблема формирования методологической базы для исследования системы воспроизводства экономических отношений. На основе анализа взглядов ученых в сфере методологии научных исследований обоснованы преимущества применения диалектики как инструмента познания движущих сил функционирования и развития этой системы, а также ее внутренних противоречий, перехода от постепенных количественных к стремительным качественным изменениям. Раскрыт потенциал объективного и субъективного подходов как основы для понимания взаимодействия экономических интересов. Выявлены методологические возможности применения эволюционного подхода к исследованию системы воспроизводства экономических отношений и ее изменений в динамике, а также выявления причинно-следственных связей между развитием потребностей, производительных сил, технологий в экономической системе.

Ключевые слова: воспроизводство, диалектика, эволюционный подход, экономическая система, экономические отношения, интересы, методология.

DIALECTICS AND EVOLUTIONARY APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS OF RESEARCH OF THE SYSTEM OF REPRODUCTION OF ECONOMIC RELATIONS

The article considers the problem of forming a methodological basis for studying the system of reproduction of economic relations and economic interests as a form of their manifestation. The purpose of the article is to substantiate the methodological potential of dialectics and the evolutionary approach for analyzing the system of reproduction of economic relations. Based on the analysis of the views of scientists in the field of scientific research methodology, the advantages of using dialectics as a tool for understanding the driving forces of the functioning and development of this system, as well as its internal contradictions, the transition from gradual quantitative to rapid qualitative changes are substantiated. This approach makes it possible to reveal the conditions under which economic relations and economic interests arise, develop, and transform, to identify the factors that determine their immutability, underdevelopment or degradation. The potential of objective and subjective approaches as a basis for understanding the interaction of economic interests and the relationship of this process with economic relations is revealed. Through their interaction, one can understand how the contradiction between the productive forces and the level of development of production relations is manifested on the surface of the economy, on what principles are the contradictions of interests of the subjects coordinated how the subjects influence the development of the productive forces and production relations. The methodological possibilities of using the evolutionary approach to study the system of reproduction of economic relations and its changes in dynamics based on the transition from quantitative changes to qualitative changes in this system are revealed. It has been substantiated that this approach allows one to reveal the causal relationships within the structure of "economic relations – economic interests", the relationship between this structure and all elements of the economic system, including the relationship between the development of needs, productive forces, science, technology and technology in the economic system and the level of development of economic relations.

Key words: reproduction, dialectics, evolutionary approach, economic system, economic relations, economic interests, methodology.